

اصل ملتهای کامله الوداد^۱

محور تحول روابط بازرگانی آمریکا و شوروی

دکترین همزیستی مسالمت آمیز^۲ که خروشچف آنرا در سال ۱۹۵۶ ارائه داشته است هر زمان جلوه‌ئی تازه بخود می‌گیرد که مذاکرات خلع سلاح عمومی، کنفرانس امنیت اروپائی، طرح قرارداد امنیت آسیائی، مبادله اطلاعات علمی، همکاریهای فنی بین شرق و غرب، قبول سرمایه‌گذاری منابع غربی در شرق و توسعه مبادلات بازرگانی دوبلوك در این شمار است. ولی آنچه که به نحوی خاص در روابط اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی و ایالات متحده آمریکا شمالی مطرح است موافقتنامه بازرگانی است که طرح آن پس از یک سلسله تلاشهای دیپلماتیک در ۱۸ اکتبر ۱۹۷۲ تنظیم و جهت تصویب به سنای آمریکا تسلیم شده است. در ترسیم نقطه‌های اوج این تلاشها علاوه بر سفرهای پیاپی هنری کیسینجر مشاور وقت رئیس جمهور آمریکا به مسکو، سفرهای متقابل نیکسون و برژنف به مسکو و واشنگتن اساس کار است.

این طرح حجم مبادلات فیما بین را ۱/۵ میلیارد دلار یعنی ۳ برابر حجم مبادلات سالهای ۱۹۶۹-۱۹۷۱ اعلام میدارد و بر اهرم «اصل ملتهای کامله الوداد» استوار است. بدین معنی که مبادلات آمریکا با شوروی را از شمول تعرفه‌های سنگین در آمریکا که خاص کشورهای سوسیالیستی است مستثنی میدارد و مشمول تعرفه‌های

1- La clause de la nation la plus favorisée - Most favoured nation

2- Coexistence Pacifique

مربوطه به ملتهای کامله‌الوداد می‌سازد.

برای تهیه طرح مذکور گرچه شوروی تن به ایثاری چند در زمینه‌های نظامی و سیاسی داده است ولی تصویب آن که ملازم تصویب لایحه اصلاح بازرگانی^۳ در سنای آمریکا است تا کنون دوبار به مخاطره افتاده است:

یکبار سناتور دموکرات هنری جکسون طی طرحی تصویب قرارداد مذکور را موکول به قبول آزادی مهاجرت یهودیان از جانب شوروی کرد که با آنکه سناتور ویلیام فولبرایت طی بیانات ۱۰ ژوئیه ۱۹۷۳ خود در کانون بانکداران آمریکائی ماهیت طرحی چنان را مداخله در امور داخلی شوروی دانست و آنرا با فرض دخالت شوروی در مسأله رفتار دولت آمریکا با سرخ‌پوستان آمریکائی و نظایر آن قابل قیاس دانست مع الوصف نفوذ یهودیان آمریکائی در سنا و مآلا با فشاری سنا بدان منتهی گشت که دولت شوروی تسهیلاتی بسیار در راه مهاجرت یهودیان به اسرائیل فراهم آورد تا بدان پایه که اعتراض بسیاری از محافل فلسطینی و عربی و چپ افراطی را با تأکید انتقادی بر تأمین نیروی انسانی و فنی اسرائیل از جانب شوروی برانگیخت. باردوم این تأخیر در تصویب طرح موافقتنامه یاد شده مربوط است به رویداد جنگ ۶ - ۲۲ اکتبر ۱۹۷۳ اعراب و اسرائیل و درخواست نیکسون از سنای آمریکا که تصویب طرح مذکور را تا «حل رضایت آمیز مسأله خاورمیانه» معلق دارد.

تلاشهای صمیمانه شوروی در برقراری آتش بس، برگزاری کنفرانس صلح و خروج خاورمیانه ازین بست سیاسی و نظامی با همراهی آمریکا، مبین خواست عمیق شوروی در دستیابی بر طرح یاد شده است که گجانداده شدن «اصل ملتهای کامله‌الوداد» در آن، موافقتنامه را از نظایر آن متمایز میدارد. اهمیت اصل کامله‌الوداد و پیش‌بینی آن در این نوع قراردادها چنان است که توضیحات بیشتری را ایجاب میکند:

۳- بموجب این لایحه بمدت ۵ سال اختیارات تامی به رئیس جمهوری آمریکا تفویض میشود تا در مذاکره با بازار مشترك ۹ کشور، بلوک شرق، ژاپن و حتی کشورهای رو به توسعه بتواند در رفع موانع بازرگانی و نیز مقابله با سیاست بازرگانی سایر کشورها بکوشد و مآلا به اصلاح وضع تراز پرداختهای آمریکا و بهبود اوضاع اقتصادی آن در ارتباط با شبکه اقتصادی بین‌الملل قیام کند.

قبول شرط ملتهای کامله الوداد در قراردادهای بازرگانی، که میتواند در موارد مشابهی مانند قراردادهای سرمایه‌گذاری، مهاجرت، اشتغال، پروانسه ابداعات و اختراعات، زمینه‌های مالیاتی و جزآن گنجانده شود حاکی از پذیرش تساوی رفتار و عدم تبعیض^۶ (نه اعمال ترجیح^۶) است. بدین ترتیب، با اعمال شرط ملتهای کامله الوداد و استقرار تساوی عام رفتار، آزادی بازرگانی بین الملل توسعه می‌پذیرد.

گنجاندن شرط ملتهای کامله الوداد در قراردادهای دوجانبه بازرگانی متضمن این نتیجه است که متعاهدین می‌پذیرند رفتار با طرف قرارداد، نامساعدتر از رفتار با هر کشور دیگر نباشد. با این تأکید که منظور رفتار بهتر نیست بلکه هدف استقرار رفتار مساوی با دیگرانست. با نتیجه وجود این شرط در قرارداد موجب تسری خودبخود^۷ و فی‌مابین هرگونه امتیازی است که هر یک از طرفین در غیاب آن یک به کشوری ثالث اعطاء کند. به علاوه، متعاهدین قرارداد می‌پذیرند هیچگونه تدبیری که معارض منافع طرف قرارداد باشد اختیار نکنند؛ در نتیجه موقعیت طرفین قرارداد در بازارهای یکدیگر تثبیت میشود.

وجود ماده حاوی «اصل ملتهای کامله الوداد» در قراردادهای دسته‌جمعی نظیر قرارداد عمومی تعرفه گمرکی و بازرگانی^۸ خودکاری^۹ تسری امتیازات را در روابط فی‌مابین برای همه‌اعضاء تأمین میدارد و با نتیجه اتکاء همه‌اعضاء را روی بازار کشورهای عضو عرضه میکند و براساس آنچه که یاد شد الگوی کلاسیک مبادلات،

4- Egalité de traitement

5- Non discrimination

6- Preference

7- Automatique

۸- فرزانه‌پور: دکتر ظلامرضا: اتحادیه اقتصادی اروپا (بازار مشترک اروپائی) و سیاست بازرگانی

خارجی ایران - تهران - (مدرسه عالی بازرگانی. ش ۱۲) ۱۳۵۱ - چاپ دوم ص ۲۰ و ۳۶ و بعد.

9- Automatisme

یعنی لیبرالیسم تجاری را ارائه میدارد زیرا موانع آزادی مبادلات را معدوم و رقابت را میسر میسازد و دیگر اعمال تبعیض برحسب مبدأ کالاها مفهوم خود را از دست میدهد.

با اینهمه باید گفت بهره‌گیری از شرط ملتهای کامل‌الوداد مندرج در قراردادها تابعی است از حدود امکانات کشور زیرا در شرایطی که از نظر نهادهای اقتصادی^{۱۰} تشابهی نباشد در حالیکه کشور قدرتمندتر از اعمال این شرط بهره بسیار می‌گیرد برای کشور ضعیف استفاده از آن جز در مواردی معدود تحقق‌پذیر نیست. از اینرو شرط ملتهای کامل‌الوداد گاه از جانب قدرتهای برتر به کشورهای ضعیف تحمیل میشود چنانکه پس از فوریه ۱۸۲۸ که قرارداد ترکمن‌چای به ایران تحمیل شد انگلستان و بدنبال آن دیگر کشورهای زورمند اروپائی در قراردادهای خود با ایران ماده مذکور را گنجانده‌اند. همچنین آلمان طی پیمان ۱۸۷۱ فرانکفورت آن را به فرانسه تحمیل کرد و نیز پس از جنگ اول جهانی، قبول این اصل از جانب متفقین به کشورهای مغلوب به مدت پنج سال تحمیل شد. در مواردی چنان، مقتضای اعطای یک امتیاز از جانب کشور ضعیف نادیده گرفته میشود و کشورهای زورمند، بی‌استحقاق، از آن بهره می‌گیرند.

برمبانی یاد شده، اصل ملتهای کامل‌الوداد به سه شکل مشروط، غیرمشروط و محدود ارائه میشود که ذیلاً می‌پردازیم به تشریح هریک از اشکال یاد شده:

۱- اصل ملتهای کامل‌الوداد به نحو مشروط

آمیختن اصل ملتهای کامل‌الوداد بشرط‌بمزیت‌های همبسته متضمن این فایده است که استفاده از آن را به اعطای امتیازات متعادل مشابه موکول میدارد چنانکه قرارداد بازرگانی ۶ فوریه ۱۷۷۸ آمریکا و فرانسه وضعی چنین داشته است. بدین قرار تظاهر اثر تسری خود بخود امتیازات بطرف قرارداد منوط به حصول توافق جدیدی خواهد

بود که باید پس از انجام یافتن مذاکرات تازه ببار آید . ارزش وجود شرط‌ملتهای کامله‌الوداد به نحو مشروط ، قبول حق مذاکره برای طرف قرارداد است .

۲- اصل ملتهای کامله‌الوداد به نحو غیر مشروط

با در نظر گرفتن اشکالات عملی اجرای اصل ملتهای کامله‌الوداد به نحو مشروط ، خاصه تشریفات انجام مذاکره و حصول توافق‌های مربوط بدان ، غالباً اصل مذکور بصورت غیر مشروط و تنها بعضاً به موازات اجرای اصل معامله متقابل به اجراء درمیآید که دراین صورت استقرار مزیت‌های همبسته و متعادل مورد نظر نیست بلکه متقابلاً کشورهای طرف قرارداد میتوانند موارد مشابه از اصل ملتهای کامله‌الوداد برخوردار شوند . چنانکه این وضع از سال ۱۸۶۰ بدین سو در اروپا جاری بود و کشور آمریکا نیز پس از بحران بزرگ اقتصادی - مالی ۱۹۲۹-۱۹۳۱ واستقرار یافتن سیستم‌های حمایتی در روابط بازرگانی بین‌الملل که مشدد رکود در آمریکا شد در چارچوب ابتکارات کردل‌هال^{۱۱} بقبول اصل ملتهای کامله‌الوداد به نحو غیر مشروط تن درداد . همین‌روش در ماده ۱۶ منشورهاوانا^{۱۲} و ماده یک قرارداد عمومی تعرفه گمرکی و بازرگانی سابق الذکر پذیرفته شده است و باید افزود که قبول اصل ملتهای کامله‌الوداد در موافقت‌نامه بازرگانی آمریکا و شوروی نیز بر اصل معامله متقابل استوار است .

در تحلیل مورد باید گفت در نتیجه گنجاندن ماده حاوی اصل ملتهای کامله - الوداد در یک قرارداد بازرگانی به نحو غیر مشروط ، اولاً ، امتیازات اعطائی در قراردادهای مختلف بر مبنای حداکثر و تحمیلات بر اساس حداقل تعمیم می‌یابد . ثانیاً

11- Cordell Hull

۱۲- این منشور در ۲۴ مارس ۱۹۴۸ در هاوانا پایتخت کوبا به تصویب رسید و بنیادسازمان جهانی تجارت را مدنظر داشت ولی عدم تأیید آن از جانب قوای تقنینی همه کشورهای عضو بجز لیبریا باعث عدم اجرای آن شد و در حال حاضر G. A. T. T. جانشین آنست (رجوع فرمایند به مأخذ شماره ۸).

اگر روابط خارجی، بر مبنای غیر قراردادی باشد یعنی بر مقررات عمومی متنوعی که از جانب دولت مستقلاً اختیار شده قرار گرفته باشد، کشورهای برخوردار از اصل ملتهای کرملة الوداد غیر مشروط به نحوی یکسان در معرض حداقل تحمیلات قرار خواهند گرفت.

بر آنچه که یاد شد باید افزود قرار از اصل ملتهای کرملة الوداد غیر مشروط از طریق برقراری تعرفه‌های متعدد امکان پذیر است چنانکه کشور آلمان در ۱۹۰۳ با استفاده از این روش موجبات تحدید واردات از فرانسه را به نفع سویس فراهم آورد. چه، در این راه کشور آلمان با اعلام قید کیفی «کوهستانی بودن» دام، «رنگ معین» آن و ارتفاع تعیین شده مکان زیست دام از سطح دریا و کیفیت تغلیف آن، شرایطی برای واردات دام در تعرفه مورد نظر فراهم آورد که تنها دام سوئیس را فرا میگرفت و لاغیر!

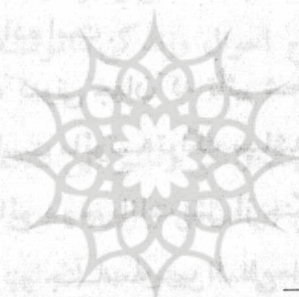
۳- اصل ملتهای کرملة الوداد به نحو محدود:

در این مورد، منظور اعطای محدود امتیازات ناشی از نوع غیر مشروط اصل ملتهای کرملة الوداد است به کالاهای و یا مبداهائی معین و یا در چارچوب قراردادهای دسته جمعی خاص.

در چنین مواردی، که فی الواقع استثنائی بر اصل است، دیگر از تعمیم آثار اصل ملتهای کرملة الوداد، حتی نوع غیر مشروط آن، خبری نیست زیرا امتیازات اعطائی فاقد ماهیت تعمیم است و تنها به کالاهای یاد شده یا به اعضای اتحادیه موضوع قرارداد و یا به امضاء کنندگان قراردادی معین محدود میماند. در مورد نخست می توان مثالی که دو مورد فرار از اصل ملتهای کرملة الوداد را در آلمان ارائه نمود یاد کرد و در دو مورد اخیر امتیازات اعطائی در چارچوب اتحادیه اقتصادی نظیر

«بازار مشترك اروپا^{۱۳}» و اتحادیه بازرگانی نظیر «منطقه اروپایی مبادلات آزاد^{۱۴}» و اتحادیه‌های مستعمراتی نظیر «کامنولث^{۱۵}» قابلیت تسری به کشورهای عضو را ندارد چنانکه حتی قرارداد عمومی تعرفه گمرکی و بازرگانی (G.A.T.T.) باهمهٔ جهانی بودن اصول و هدفهای خود این وضع را پذیرفته است و نیز روسیه تزاری علیرغم داشتن قرارداد ۱۸۵۹ با انگلستان که مبتنی بر اصل ملت‌های کامله‌الوداد بود با استناد انگلیس به عدم شرکت ارادی روسیه در قرارداد ۱۹۰۲ بروکسل در مورد شکر نتوانست وجود ماده ملت‌های کامله‌الوداد را مستند استفاده از قرارداد شکر قرارداد^{۱۶} دهد.

۱۳- بر اساس قرارداد ۲۵ مارس ۱۹۵۷ رم بنیاد یافت (رجوع فرمایند به مأخذ شماره ۸).

۱۴- بر اساس قرارداد ۲۰ نوامبر ۱۹۵۹ استکهلم بنیاد یافت (رجوع فرمایند به مأخذ شماره ۸).

ص ۲۱۴).

۱۵- بر اساس قرارداد ۱۹۳۱ اتاوا بنیاد یافت

۱۶- اهم کتب مرجع برای تدوین این مقاله:

- 1- Byé; Maurice: *Relations économiques internationales*, Paris, Dalloz, 1959
- 2- Lambert; Denis et Claire: *Terminologie économique et monétaire*, Economie et Humanisme-Les éditions ouvrières, 1970
- 3- Ohlin; B.: *La politique du commerce extérieur*, Paris, Dunod, 1955
- 4- Suaret; Thomas: *Dictionnaire économique et Social*, Paris, Economie et Humanisme-Les éditions ouvrières, 1962.